

УДК 392.3(477.87):331.556.46

ВНУТРІШНЬОСІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ НА ЗАКАРПАТТІ В УМОВАХ ЗАРОБІТЧАНСТВА (ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

Кичак О.Ю. (Ужгород)

У статті розглянуто характер та зміст категорії “сім’я” як складової соціалізації людини, визначено демографічну та соціально-економічну сутність поняття “дистантна сім’я”, виявлено основні зміни у внутрішньосімейних відносинах заробітчан та проаналізовано негативні впливи тривалої відсутності одного з подружжя на сім’ї гастарбайтерів. Основна увага звертається на такі негативні наслідки трудової міграції закарпатців, як поява, по-перше, заробітчанського варіанту сім’ї (коли одна її половина живе за кордоном, а інша вдома), по-друге, т.зв. “італійського синдрому” у заробітчан. Також охарактеризовано вплив життя за кордоном на світобачення закарпатських гастарбайтерів і на прикладах показано, що сучасні внутрішньосімейні відносини знаходяться у кризовому стані, й одним із факторів цього є значне збільшення дистантних сімей, у яких не існує гармонії спілкування як між подружжям, так і між батьками та дітьми.

Ключові слова: заробітчанство, “дистантна сім’я”, внутрішньосімейні відносини.

Постановка проблеми.

Здебільшого проблеми, пов’язані з трудовою міграцією, розглядаються у площині соціально-економічного аналізу. Однак, незважаючи на загальний підвищений інтерес до міграційних процесів, стосовно Закарпатської області досі бракує досліджень (а точніше вони взагалі відсутні), які б ставили в центр уваги соціальні та психологічні проблеми та наслідки багатьох не-

гативних аспектів заробітчанства, зокрема щодо внутрішньосімейних стосунків у родинях трудових мігрантів.

У зв’язку з тим, що стосовно нашого краю відсутня інформація про місцевий заробітчанський варіант сім’ї (т.зв. “дистантна сім’я”) та відсутній аналіз життя у ній, яке набуло форми прихованого розлучення, а також із метою з’ясування особливостей внутрішньосімейних

відносин у родинях трудових мігрантів, було вирішено сфокусувати дане дослідження саме цій проблематиці. Тобто важливість всіх вищезазначених проблем визначила тему статті і структуру викладу матеріалу дослідження.

Аналіз використаних досліджень і публікацій з даної проблеми.

На даний час немає комплексних наукових досліджень, присвячених проблематиці внутрішньосімейних відносин в умовах заробітчанства українців загалом, та таких студій, які би базувалися на закарпатському досвіді окресленої проблематики. Тому поки що ми можемо говорити тільки про ряд окремих публікацій наукового та публіцистичного характеру останніх років, які певним чином торкаються окресленої нами теми. Так, з основними видами та функціями сучасних сімей знайомимось із праць Т.В.Андреевої (2004 г.) [22], Г.И.Белозуб (2002 г.) [23] та А. Пономарьова (1994 р.) [28], а про психологічні особливості та проблеми функціонально неповних (дистантних) сімей заробітчан дізнаємось із праць А.Я.Варга (2007 г.) [24], Т.А.Куликовой (2006 г.) [27] та Т.Г. Веретенко, Н.В. Заверико (2008 р.) [25]. Також інформацію про значення сім'ї та сімейних стосунків і вплив їх на подальше життя людини отримуємо з праць О.С. Тарнавської (2003 р.) [29] та М.П. Тиводара (2011 р.) [30].

Якщо говорити про *джерельну базу дослідження*, то вона охоплює широке коло документів і матеріалів, більшість яких вперше вводяться в науковий обіг, і їх умовно можна розділити на кілька груп:

1. Результати проведених автором опитувань та анкетувань, що відображають позитивно-негативний вплив заробітчанства на дітей гастарбайтерів, а також вплив трудової міграції на внутрішньосімейні відносини в їх родинях зафіксовані в щоденниках польових досліджень автора, проведених у с. В.Раковець (інтерв'ю дітей і дружин трудових мігрантів[3], інтерв'ю заробітчан [4]) та в щоденнику загальних даних [2].

2. Результати проведених під час етнографічної практики студентами історичного факультету УжНУ опитувань та анкетувань містяться у їх щоденниках польових досліджень, де знаходимо інформацію про основні особливості та проблеми функціонально неповних сімей гастарбайтерів. До цих опитувань та анкетувань належать, наприклад, інтерв'ю, проведені у селах Великий Бичків [5], Колочава [6], Лази [17], Сасово [20] та ін.

3. Дані офіційної статистики обласного центру зайнятості, які містять інформацію про відсоток "соціального сирітства", засвідчують статеві-віковий і сімейний склад жителів області початку ХХІ століття: Аналітична записка про обсяги трудової міграції населення Закарпатської області [1].

Отже, в науковій літературі дослідники добре висвітлили проблематику видів та функцій сучасних сімей, певним чином торкнувшись і їх заробітчанського варіанту. Окремою та специфічною тематикою постала проблема психологічних особливостей функціонально неповних сімей. Що ж стосується власне авторського дослідження, яке здійснювалось ним упродовж 2007-2010 рр. у селі Великий Раковець (Іршавський район), та студентами історичного факультету УжНУ під час етнографічної практики впродовж 2009-2010 рр. (охоплені села з усіх районів Закарпатської області), то завдяки обраній методиці зібрання даних – опитування у формі інтерв'ю за самостійно розробленими запитальниками, анкетування – й було:

- визначено демографічну та соціально-економічну сутність поняття "дистантна сім'я";
- виявлено основні зміни у внутрішньосімейних відносинах заробітчан та проаналізовано негативні впливи відсутності одного з подружжя на сім'ї гастарбайтерів;
- визначено поняття криза дитинства, що на сьогоднішній день проявляється в так званому "соціальному і побутовому сирітстві", кризі культури дитинства, кризі батьківства і дитинства;
- охарактеризовано вплив життя за кордоном на світобачення наших заробітчан.

Метою цієї статті є комплексне дослідження, на основі польових матеріалів 2007-2010 рр., особливостей спілкування подружжя між собою та батьків і дітей у закарпатській дистантній сім'ї та характеристика внутрішньосімейних відносин в умовах заробітчанства.

Об'єктом дослідження є дистантна сім'я трудових мігрантів Закарпаття.

Предметом дослідження виступають сучасні негативні наслідки міжнародної трудової міграції закарпатців, зокрема, дистантна сім'я, соціальне сирітство, "італійський синдром".

Сім'я і її значення у житті людини.

У житті кожної людини значне місце займає організація взаємин з партнерами по праці, в сім'ї і сімейних стосунках. Як свідчать дослідження (Ф.М.Бородкін, Н.М.Коряк, Дж.Р.Паркінсон, Л.А.Карпова, Ч.Ліксон, Дж.Г.Скотт), ці сфери життя людини найповніше можуть розкрити наявність або відсутність особистісних проблем, дають найбільшу кількість конфліктів різного ступеня напруженості [29, с.6].

По суті, сім'я – це соціальна група, яка складається з чоловіка та жінки, котрі перебувають у шлюбі, їх дітей та інших осіб, поєднаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності, виховання дітей. Сім'я завжди виступає мо-

деллю конкретного історичного періоду розвитку суспільства, відображає його економічні, моральні й духовні суперечності [27, с.19].

Сім'я, як явище економічне і соціокультурне, зазнає в сучасних умовах впливу різних факторів. Процес формування і розвитку сучасної сім'ї проходить в складних і суперечливих умовах. Він характеризується різкою зміною суспільних відносин, економічної функції сім'ї. Різка погіршення матеріального становища сім'ї є однією з причин, яка призводить до зростання кількості неблагополучних родин. На даний час внаслідок багатьох причин існує дефіцит спілкування подружжя між собою та батьків з дітьми в родинному середовищі. Як соціальний інститут сім'я перебуває у стані гострої кризи, що негативно впливає на виконання нею основних функцій, тобто на життєдіяльність сім'ї: матеріально-економічне забезпечення, житлово-побутові умови тощо. Це, в свою чергу, створює певний морально-психологічний клімат, який впливає на духовність сім'ї, виховання дітей, організацію вільного часу членів сім'ї.

Основними факторами сімейного життя є: емоційна єдність, почуттєві взаємини між членами родини, атмосфера захищеності, бажаності, любові [26, с.3]. Спектр видів, форм і категорій сучасної сім'ї достатньо різноманітний. Варто навести частину класифікації типів сімей за Т.В. Андреевою, яка відмічає, що за особливими умовами сімейного життя розрізняють студентську сім'ю, дистантну (подружжя довгий час живе окремо) сім'ю та позашлюбну сім'ю [22, с.17]. Та незалежно від виду сім'ї, більшість дослідників виділяють такі її основні функції:

- *репродуктивна (етновідтворююча) функція*, тобто народження дітей, продовження людського роду. Це не тільки кількість дітей, а й якісна характеристика, тобто наскільки зможе сім'я привчити нове покоління до культури суспільства, виростити духовно здорових дітей. Скорочення народжуваності пов'язано з соціально-економічними умовами, зосередженням людей у містах (на селах народжували багато дітей, бо потрібні робочі руки, без яких не обійтись у господарстві), зайнятстю жінок, зниженням смертності дітей;

- *господарсько-побутова функція* – участь членів сім'ї у виробництві засобів життєзабезпечення, розподілі сімейних обов'язків та її керівництві;

- *виховна функція* – розвиток особистості дитини, вплив сім'ї як колективу на дитину і вплив дитини на батьків;

- *комунікаційна функція* – сім'я виступає посередником у контактах із ЗМІ, між членами сім'ї і природою, організація внутрішньосімейного спілкування;

- *емоційна функція* – організація відпочинку, дозвілля, емоційний захист;

- *сексуально-еротична функція*;

- *духовна функція* [23, с.12].

Отже, сім'я являє собою надзвичайно складну діалектичну єдність біологічного і соціального, матеріального і духовного, громадського і особистого. Ця система проявляється через різноманітні відносини: *духовно-психологічні* (кохання, прихильність, спільність духовних інтересів, психологічна сумісність), *моральні* (дотримання вірності, честі, гідності, подружнього обов'язку), *економічні* (відтворення засобів до життя, їх розподіл, накопичення, передання у спадок), *культурні* (передання та відтворення міжпоколінної етнокультурної інформації та соціального досвіду) [28, с.233]. Але дана система постійно змінюється відповідно до змін суспільства, оскільки шлюб та сім'я досить жорстко детерміновані чинниками соціально-економічного порядку. Внаслідок цих змін у сучасній сім'ї з'явилися нові негативні явища [30, с.249].

Внутрішньосімейні відносини у родинах трудових мігрантів.

Криза родини – це діагноз, який Західна Європа визначила для себе вже доволі давно. Упродовж останніх років незалежного існування ми стали свідками того, як за короткий час розпадаються сім'ї: тривале заробітчання, шлюби без зобов'язань, потрібні й непотрібні діти, руйнування авторитету батьків – ось наше сьогоднішнє. На жаль, у XXI столітті розлучення постає звичайною, буденною справою. Живемо у такому світі, де аборт – це лише переривання вагітності, де дошлюбні і позашлюбні статеві стосунки – це цілком нормальне явище, де Таїнство подружжя зводиться лише до людського пристрасного інстинкту [32]. Як наслідок, сучасні українські сім'ї дуже відрізняються від сімей початку минулого століття. За короткий час втрачено багато сімейних цінностей, пріоритетів. Більшість науковців переконані, що жінка втратила свій статус у родині. Колись її більше шанували, вона була берегинею сімейного гніздечка, а тепер вона часто стає основним джерелом прибутків сім'ї [31]. Батьки, щоб якось прожити та прогодувати сім'ю, змушені обоє працювати, а дітей віддають на виховання бабусям і дідусям або у дитячі садочки. А на Закарпатті через заробітчання багато дітей взагалі залишаються на тривалий час без одного або й обох батьків із бабусями, дідусями чи й іншими родичами.

Багато членів закарпатських сімей живуть і спілкуються на відстані. З-поміж багатьох проблем, які виникають у закарпатських родинах, необхідно виділити домінуючу для нашого регіону – проблему так званих дистантних сімей. Це коли один із батьків, або й обоє водночас, працюють за кордоном. Така дистантна сім'я ніби існує, але номінально. Функції сім'ї в такому

випадку не проявляються, в ній відбувається певна дисгармонія.

Як відзначають науковці, дистантна сім'я (сім'я типу "акордеон" або функціонально неповна сім'я) – це:

А. Повна сім'я з дітьми, у якій один із батьків тривалий час відсутній у силу особливостей професійної діяльності або вимушеної трудової міграції з метою забезпечення добробуту сім'ї, у результаті чого він часто перериває безпосередні контакти з дітьми і вимушено обмежує свою роль як агента соціалізації просторово віддаленим "значимим другим" (за термінологією Дж.Г. Міда). Такі сім'ї найчастіше являються сім'ями з дистантним батьківством або дистантним материнством, рідше у них відсутні обидва з батьків;

В. Звичайна сім'я (бездітна, частіше малодітна або багатодітна), у якій більша частина життя кожного із подружжя проходить окремо через специфіку професії одного або обох шлюбних партнерів. До них можуть належати сім'ї: моряків, полярників, геологів, нафтовиків, космонавтів, військових, артистів, спортсменів, бортпроводників поїздів дальніх рейсів, трудових мігрантів і представників багатьох інших професій;

С. Сім'я, у якій один із членів певний час відсутній через специфіку своєї професії. Назва даного типу сім'ї також пов'язана з графічним зображенням її структури. Складності такої сім'ї пов'язані з порушенням нормального функціонування подружньої підсистеми. Саме подружжя, як правило, відчуває депривацію потреб у інтимності, підтримці, захисті і нерідко живе "у режимі очікування" впродовж кількох місяців. Такі подружні відносини можуть бути формою прихованого розлучення;

Д. Сім'я, в якій один із подружжя (найчастіше чоловік) проживає окремо від сім'ї з різноманітних мотивів; сім'я зі стійкими конфліктами у взаємостосунках між подружжям, батьками і дітьми; сім'я, у якій є серйозні помилки і прорахунки у вихованні дітей тощо [25, с.18-22].

Думки про стабільність дистантних сімей суперечливі, та це й не дивно, адже тут сім'я у значній мірі номінальна, оскільки подружжя більшу частину часу не живе спільно. Одні вважають, що сама специфіка цих сімей робить їх нестійкими: тут значно більше небезпек подружньої невірності і розпаду сім'ї на цій основі; діти бачать приклад відсутності одного із батьків – складається патерн сім'ї такого типу. На думку інших, подібні сім'ї – одні з найміцніших і найстійкіших сімей, бо у них довше зберігається свіжість почуттів, позаяк вони постійно відновляються періодичними розлуками. Тим не менше, ті й інші визнають наявність проблем із розвитком і вихованням дітей. У їх соціалізації більшу роль відіграє один із подружжя (у випадку закарпатських родин – найчастіше мати) або бабусі, дідуся та інші родичі дитини, зрідка – вулиця.

У таких сім'ях подружжя, при черговому зборі всієї сім'ї, частими є суперечки про методи виховання дітей і причини їх девіантної поведінки.

Сім'ї заробітчан вирізняються недостатнім виховним потенціалом через тривалі розлуки подружжя, під час яких залишившись з дітьми жінки (чоловіки) змушені обмежувати соціальні контакти, що призводить до самоізоляції сім'ї, породжує відчуття самотності і емоційно-залежні дитячо-батьківські стосунки. Присутність у сім'ї батька (матері) носить епізодичний характер, викликає тимчасові нормативно-рольові трансформації у сім'ї, але не впливає на систему виховання дітей, оскільки зводиться до позиції гостя у власному домі, чия незрозуміла та нечітка батьківська (материнська) функція часто суперечить (невідповідає) материнській (батьківській) лінії виховання. Таким чином, у цих сім'ях, як правило, встановлюється непослідовний стиль батьківського виховання із переважанням попереджувально-опікуючого відношення. У результаті цього формується дитина інфантильно-залежного типу особистості. Ці обставини суттєво перешкоджають динамічній соціалізації дітей, особливо у підлітковий період, коли вони активно самостверджуються у середовищі однолітків [27, с.178].

Процес соціалізації дітей із сімей трудових мігрантів зумовлений низкою наступних особливостей: нерівний "маятниковий" режим функціонування сім'ї у зв'язку з поверненням тата (мама) або й обох із закордону додому і їхнім повторним від'їздом на заробітки; низька соціальна інтеграція членів сім'ї; відхилення батьківських функцій у бік материнського (жіночого) / батьківського (чоловічого) типу виховання, або ж взагалі виховання дідівськими методами (у випадку відсутності обох батьків і виховання дитини бабусями та дідусями); невизначеність і нестійкість пропонуваніх сім'єю моделей поведінки і світобачення; незначна або ж надмірна включеність дітей у господарські клопоти сім'ї; прагнення до міфологізації у сімейному вихованні, пов'язаній з ідеалізацією образу батька (матері) як ідентифікаційного орієнтира у процесі соціалізації. Ці особливості витікають із структурно-рольової, функціонально-нормативної та комунікативної незавершеності сім'ї, яка знаходиться більшою частиною у режимі очікування свого відновлення [24, с.202].

Нестійкий, дрейфуючий характер соціалізації дітей у сім'ях заробітчан задає особливу, постійно змінну конфігурацію виховного впливу. Розвиток дітей у цих сім'ях не може набути стійкого соціального характеру в силу того, що між сім'єю і соціумом існує напруга. Сім'я прагне замкнутися у своїх межах від соціуму, перешкоджаючи повноцінній соціальній інтеграції дітей. У той же час всередині сім'ї, яка перебуває у

стані відсутності одного з батьків, дитина не може отримати повноцінну модель ідентифікації і необхідні норми соціальної поведінки [25, с.20].

Виховні можливості дистантної сім'ї досить обмежені перед усім морально-психологічним кліматом. У даному випадку істотним моментом є відсутність одного з батьків, оскільки для нормального виховання потрібні і батько, і мати. Чим меншою є дитина за віком, тим важчою для неї є ситуація розвитку в такій сім'ї. Соціально занедбані діти часто походять із сімей, батьки яких є трудовими мігрантами. Викликає тривогу і той факт, що за чотири останні роки багато дистантних повних сімей набули нового статусу – тобто перейшли у категорію неповної або (і) неблагополучної, що викликало появу нового комплексу сімейних і дитячих проблем. За даними дослідження Державного інституту проблем сім'ї та молоді з 32% дистантних сімей заробітчани, за два останні роки розпалися 11%. Діти з цих новоутворених неповних та неблагополучних сімей залишилися з матір'ю (53%), з батьком (5%), під опікою дідуся і бабусі або інших членів родини (36%), а оскільки мати залишилася на роботі за кордоном, діти, влаштовані у державні заклади опіки склали 6% [29, с.75].

Тривала відсутність одного з подружжя у дистантних сім'ях впливає і на подружнє життя самих заробітчани. Щоб це зрозуміти, варто тільки поглянути на закарпатське село влітку – чоловіків і хлопців нема. Тільки діти й дідуся. Це не війна, не катастрофа, не рідкісна хвороба... Усі на заробітках. Тепер дівчата дають коханим обіцянки чекати не з армії, а з Москви чи Праги. Жінки з сумом в очах говорять: “Ото вже мій поїде, то насидимось, наговоримось”, а діти поволі забувають значення слова “тато”. Так і триває... Відразу після свят починається “велика міграція”. Майже всі здорові чоловіки і молоді хлопці з сумом в очах та рюкзаками на плечах вирушають на вокзали. В останній час за ними частіше приїздять автобуси і відвозять їх аж до місця працевлаштування. Повертаються до наступних свят з грошима і бачать, що їхні діти ще більше подорослішали. І знову без них. “Негативно ставлюся до заробітчаниства, – каже Горбач Іван, який за час свого 17-річного паломництва у Чехію втратив дружину. – Приїжджаю додому заради дітей, про них потрібно піклуватися. Навіть й не помітив, як скоро роки пройшли, діти вирости...” [9, с.19].

Але заробітчанинське щастя приваблює не тільки чоловіче населення Закарпаття. З початку 2000-х років дедалі масовіше починають виїжджати на заробітки й жінки. І хоча з давніх-давен покровителькою сім'ї вважали жінку, а її господарем та охоронцем чоловіка, та на сьогодні наші стереотипи трошки змінилися. Як наслідок,

щоб прожити та забезпечити належне життя на Україні своїм дітям, трапляються і такі випадки, коли жінки емігрують за кордон, а чоловіки залишаються на вихованні дітей. Та незалежно від того хто їде на заробітки (які можуть тривати і два, і чотири, і сім років) із сім'ї, як правило, відправляється хтось один. Італія чи Греція, куди виїжджає особливо багато закарпатців-заробітчани, вважаються більш сприятливими для жінок. “Слабка” половина, влаштувавшись на роботу, щомісяця надсилає з-за кордону гроші й автоматично перетворюється на годувальника сім'ї. А “сильна”, виявляється, не завжди готова змиритися зі своєю другорядною роллю й адекватно розпорядитися несподіваною свободою. Іноді це призводить до конфліктів із непередбачуваною розв'язкою. А ось Росія або Чехія – наймасовіші країни трудової еміграції закарпатських чоловіків. Мої земляки щиро зізналися: щоденна виснажлива боротьба за хліб насущний залишає мало місця для ностальгії. Хоча Україна і сім'ї їх “не відпускають”, та й це до пори до часу... Тому ось кілька типових випадків із життя заробітчанинських родин, що сталися на Закарпатті за останні роки.

☞ “Щасливих історій я не знаю, а от гірких – скільки завгодно, – сумно посміхається Стегура Василь. – У багатьох заробітчани розпалися сім'ї. Ті надсилення грошей в Україну змушують, убивають людину. Дехто спивається. Скажіть, як він може втриматися, коли у день заробляє на 80 літрів вина? А люди самі, без контролю сім'ї, отожд годня влаштовують гулянки під різними приводами. Часом мене просили – ходімо до «Вестерн Юніон», вишлемо гроші в Україну, бо я сам не донесу. І я багатьох водив, як малих дітей” [5, с.42].

☞ Дружина, повернувшись після чотирирічної роботи в Чехії та Італії, влаштувала чоловіку (котрий цей час виховував двох дітей) скандал із приводу того, куди він подів зароблені нею гроші. Увечері чоловік повисівся. Через певний час жінка залишила дітей на родичів і знову поїхала до Італії [3, с.33].

☞ 28-річна дружина заробітчанина, яка проживала із батьками чоловіка, що виїхав працювати за кордон у Португалію, через 8 років після такого заробляння благовірного під час його чергового повернення додому дізналась, що він уже 4 роки живе там з іншою жінкою, а додому повернувся востаннє і то тільки для того, щоб офіційно розлучитись. При цьому заробітчанин повністю відмовився у подальшому надавати якусь фінансову допомогу колишній українській родині, хоча на цей час у сім'ї вже було двоє дітей 10 і 12 років. Дізнавшись про рішення сина, батьки в різкій формі викинули невістку з онуками з дому, мовляв, якщо синові вона не потрібна, то їм і поготів. Після чого молода жінка зійшла з розуму, а діти, практично залишившись без обох

батьків, перейшли під опіку стареньких бабусі та дідуся по материній лінії [15, с.157].

Численні факти свідчать, що для розвалу середньої сім'ї вистачає двох-трьох років вимушеного розлучення. Люди, якщо їх не об'єднують малолітні діти, після повернення з заробітків стають іншими, чужими одне одному. Дехто за цей час знаходить собі за кордоном нову пару і навіть оформлює стосунки офіційно, "забувши" розлучитися вдома. Їхні "половини", що залишилися на батьківщині, діють аналогічно. Випадки "подвійних" шлюбів стали настільки звичними, що їх навіть не намагаються приховувати, все відбувається на очах у сусідів та родичів. "Далеко йти не треба, моя кума узнала від «добрих людей», що її чоловік одружився на чещці, правда. Не знаю як таке може бути, бо тут він не розвіявся, та й додом приїздить взимку, гроші дає..." – ділиться почутою історією Худа Марія, чоловік якої також є заробітчанином [3, с.47].

Та заробітчанинство, як свідчать дані авторського дослідження, по-різному впливає на відносини у сім'ях закарпатських трудових мігрантів. Причому, нерідко все залежить від тривалості шлюбу. Так, говорячи про *молоду сім'ю*, треба відмітити, що типовим для такої сім'ї є стан ейфорії: у них ще не розвіялись райдужні мрії, надії і плани, нерідко відірвані від реальності. У них ще все попереду, їм все зрозуміло, у житті для них все просто, перші перешкоди, звичайно, вже помітні, та їх "легко вирішити", тому що "а може хтось допоможе", або "може все вирішиться саме собою". І вони ще цілком переконані, що вдвох із ним (із нею) можуть гори звернути. "Коли чоловік приходить додому – це є велика подія, я радуюсь, мені здається, що і сонце не так світить! Більшість часу проводимо з сином, радіємо кожній хвилині, проведеній разом", – ділиться своїми емоціями з приводу повернення із заробітків своєї половинки Мартиш Наталія (одружена 3 роки) [10, с.13]. Певні вчинки одного з подружжя гостро ранять, знижують теплоту почуття до нього, породжують образу у його адресу. З'являються перші розмовки, прагнення змінити, переробити його (її), усунути занадто явні недоліки – починається "притирка характерів", і подружжя все частіше отримують один від одного дрібні, але достатньо болючі ляпаси по самолюбству. "Перебування у чужій країні не могло не накласти відбиток на характер і поведінку. Він (чоловік – О.К.) став різким, жорстким, поводить агресивно, не так як тоді, коли ми одружились", – відзначає Понзель Надія (одружена 7 років) [17, 139].

У відносинах *сім'ї гастарбайтерів середнього подружнього віку* спостерігаються прояви нудьги, одноманітності. Часто у таких сім'ях є прояви стереотипності у взаємостосунках чоловіка і дружини, розгораються конфлікти. Як вид-

но з розповідей самих заробітчанин, на такі сім'ї припадає найбільша кількість розлучень. "Чесно кажучи, інколи дуже чоловіка ревную, скандали бувають великі... Але чоловік всіма силами запевняє, що мої ревності безпідставні, а я..., я вірю", – зізнається у своїх переживаннях Маргітич Алла [8, с.77]. Для таких сімей поняття закоханості вже не існує, у більшості випадків залишилась тільки звичка. Так, Маргонич Любова із Міжгірщини розповідає: "Я вже змін у ньому (чоловікові – О.К.) не помічаю. Знаю точно, зразу ж лягає відпочивати, коли прийде з-за кордону, так ніби ми вдома усі лише відпочиваємо. Мені ся видить, він собі думать, що вдома відпочинок!" (одружена 13 років) [14, с.180].

Говорячи ж про категорію *старших подружніх пар*, відмітимо, що ці сім'ї виникають після вступу в шлюб їх дітей, появи онуків. Подружжя входить у нові для себе ролі бабусів і дідуся, освоюють нові функції у сім'ї. Їх інтереси все більше переключаються на онуків. "Та я вже за 20 років звикла, що чоловік вічно по заробітках. Ніяких змін у ньому не бачу – мені не до того, треба газдівство оббігати, внучку доглядати..." – каже Прокоп Ганна (одружена 22 роки) [19, с.47].

З молодих сімей заробітчанин більшість з опитаних хотіли б жити разом без заробітків і частіше бачитись. З віком трудовий мігрант, як такий, вже родині й не потрібний вдома, без нього (неї) звикли справлятися самотужки, а якщо цей заробітчанин ще й приходить додому раз на 2-3 роки, його взагалі сприймають як свого роду гостя. Тобто з роками втрачається здатність (та й бажання) емоційно зігріти партнера, а значить, вести себе так, щоб створити атмосферу довіри, невимушеності, сердечності. "Мені все рівно, чи є він (чоловік – О.К.) вдома, чи його немає, я вже не в тому віці. Але держава мала б робити так, щоб молодь не йшла на заробітки, бо розпадаються сім'ї. Це вже не нормальне життя, не нормальна сім'я. Я собі так думаю", – ділиться своїми роздумами Осійська Марія, подружній "стаж" якої уже більший за 30 років [3, с.79]. Але при цьому більшість дружин заробітчанин (90%) відзначають, що головою сім'ї продовжує залишатися чоловік, незважаючи на те, що його багато часу немає вдома [2, с.57]. У 61% опитаних заробітчанинських сімей "заведено" зароблені на чужині гроші віддавати дружині, у 25% таких сімей більша половина заробленого переходить у спільний сімейний бюджет, меншу ж гастарбайтер залишає для задоволення особистих потреб, і лише у 14% випадків всіма фінансами керує сам заробітчанин [2, с.54].

Як видно з результатів опитування рідних заробітчанин, із умовами життя та праці чоловіка (жінки) за кордоном знайомі більшість з половинок мігрантів (72%). Тільки 11% тим з подружжя, хто залишається вдома, гастарбайтери не

хочуть розповідати про це, а 17% опитаних відзначили, що вони якось і не цікавились дотепер цим питанням, мовляв “це ж не вдома, тому і так ясно, що там не паска” [2, с.57]. Це означає, що у багатьох сім'ях заробітчани цікавляться ними, переживають, тобто людина, перебуваючи за кордоном, продовжує відчувати підтримку й опору з боку рідних. Й абсолютна більшість (98%) опитаних дружин (чоловіків) трудових мігрантів відповіла, що у їхньому житті були такі моменти, коли підтримка чоловіка (жінки) була дуже важливою, а він (вона) не міг (могла) нічим допомогти, бо був (була) за кордоном [2, с.57].

Одна із рис заробітчанських сімей полягає в тому, що партнера люблять, але думку його часто не цінують. Нерідко члени подружжя через відстань стають надміру небережливими, нестримними і самовпевненими по відношенню один до одного. Навіть невеликі суперечки в окремо проживаючих сім'ях бувають дуже небезпечні, особливо на ранніх стадіях розвитку сім'ї, коли йде “притирка характерів”.

Інтенсивність життя у дистантній сім'ї трудових мігрантів, як вже зазначалось, приводить до стресів, психологічних захворювань, конфліктів, сексуальних репресій, аморальності. Як і будь-який значний соціальний рух, трудова міграція і трансформація внаслідок неї інституту сім'ї вирішує одні проблеми, створюючи інші. Виникає, по суті, психологічне розлучення, а це не просто розпад шлюбних відносин, це дестабілізація всього життєвого устрою. При цьому вимушене окреме проживання подружжя, сексуальне утримання, нерідко зради і, як наслідок, відсутність довіри у сімейних стосунках, збільшують вірогідність розлучень у таких сім'ях.

Дійшло до того, що на Закарпатті, передусім у селах таких районів, як Іршавський, Хустський, Тячівський, Рахівський та Міжгірський, залишатися на батьківщині стало не престижно. Так, на Іршавщині, де поширеною є така ситуація: якщо сусід за свої іноземні заробітки побудував добротний дво- або й триповерховий будинок та ще й купив іномарку, то це підштовхує до виїзду і сусідів, “щоб бути не гіршим”. Крім того, виїзд за кордон перетворився для закарпатців ще й у суспільно прийнятну форму розлучення. Нерідко той із подружжя, для кого партнер став немилим, просто їде, заводить на новому місці нову пару, але продовжує підтримувати стару сім'ю матеріально.

Якщо говорити про жіночу половину, то майже у 80% з тих, котрі виїзять, належать до неблагополучних сімей. Життя не складається з чоловіком, і щоб заробити для дітей, а може і зустріти кращу свою долю, наші гарні жіночки заселили всі куточки Європи від Росії до Греції. “Я пішла в Чехію через розлучення з чоловіком. Грошей не було, та й чоловіка не хотіла-м бачити. Я просто втекла від проблем, тобто хотіла від

них втекти...”, – розповідає свою історію Цубера Алла з Тячівщини [18, с.19]. А Курта Олена відзначила: “Емігрувати за кордон мене змусив невдалий шлюб моєї дочки, яка є інвалідом. Зараз вона залишилася одна з своєю дитиною, і тому я пішла у Чехію, щоб допомогти їй грішми. Все ж таки, вона моя рідна кров” [11, с.25]. Якщо їде жінка за 50 років, тут страждає в першу чергу чоловік, він, як правило, спивається за гроші, які надсилає дружина. Але справжня трагедія, коли виїжджають молоді мами, а дітей залишають на своїх бабусь. Та буває, що наші жінки знаходять собі іноземця, часто старшого за віком, і залишають в Україні чоловіків, дітей. Виходить, їхала на заробітки заради сім'ї, а вийшло, що сім'ї позбулася. Саме так трапилось із Біксей Іриною з Імстичева, що на Іршавщині. Так, жінка розповідає: “Зі своїм новим чоловіком-італійцем я навчилася спокійно жити, бо він має свою фірму, не треба бідувати як в Імстичеві з першим чоловіком. Але лишилися дома моя старенька мама і син, мені не вистачає спілкування з ними” [12, с.14]. Часто чоловік, який залишився в Україні, не розуміє своєї жінки, дорікає, мовляв, твоя подруга приїхала, а ти не приїхала. Чоловіки стають підозрілими, не хочуть вникати у ситуацію. Тому багато сімей розпалились через недовіру.

Тим не менше, іноді, в силу багатьох причин (проблеми з легалізацією, примусова депортація, потреба відвідати родину), заробітчани вимушені повертатися, принаймні, тимчасово назад на батьківщину. Такі мігранти відчувають особливо гострі соціально-психологічні проблеми, пов'язані з втратою соціально-адаптивних механізмів. “Італійський синдром” – саме цим терміном описують психологія стан людей, а також членів їх сімей, які повертаються із-за кордону і не можуть адаптуватись у коліс звичному житті, особливо це стосується дітей заробітчани [36].

Заробітчани часто не хочуть там залишатися, вони повертаються. Вони навіть влаштовуються тут на роботу, але через півроку (рік максимум) все починає ламатися. Вони чужі там, але і тут не надто щасливі. Там було все чуже, але була робота і якісь перспективи. А тут, удома, серед “своїх”, ти і твої діти, виявляється, нікому не потрібні. Ні зараз, ні завтра. Тож вони, повернувшись додому й потрапивши в яму хабарництва, безробіття, криміналу, хаосу, вирішують тут не залишатися. І знову йдуть у посольства, тільки тепер вже замість дозволу на працю оформляють документи на громадянство.

Беручи до уваги дані авторського дослідження, відзначимо, більшість інтерв'юєрів зазначають, що планують повернутися в Україну, до сім'ї, однак фінансовий фундамент родинного достатку закладають саме за кордоном: “... особливого щастя не відчув, бо сім'я вдома. Пощастило тільки з роботою, а не пощастило, що без

дому, сім'ї. Основна мета – це Україна і надії всі з Україною пов'язані, але треба заробити, тому ще на кілька років залишаюся ...” (інтерв'юер Гавриляк С.) [16, с.25]. Особливо тісного спілкування з родиною потребують жінки-заробітчани. Вони насамперед висловлюють тугу за дітьми: “... важко залишати дітей ... бракує дітей, а духовне спілкування заміняє храм ...” (інтерв'юер Сюгай М.) [6, с.22]. Наскрізне прочитання інтерв'ю з трудовими мігрантами дає змогу звернути уваги на постійно присутній сум за рідним домом, брак спілкування, домашньої атмосфери, “українського духу, свого рідного” (інтерв'юер Сюгай Х.) [6, с.36].

Та при цьому їхні думки і емоції суперечливі. Вони пишаються тим, що вільно володіють, наприклад, чеською або італійською, що мають змогу мало не щотижня відвідувати найкращі європейські музеї і театри, що можуть підтримати свої сім'ї в Україні. Частина з них звільнилася від безлічі проблем, які їх обсідали в Україні: безгрошів'я, незрозуміння з боку батьків, дітей, чоловіків, дружин. Тут їх ніхто не обмежує, не шпиняє, не пригнічує, не ображає. Окрім, звісно, господарів. Але те до уваги не береться. Вони вільні, самодостатні і водночас такі сумні.

“Ви не уявляєте, яка це трагедія: жити ні тут, ні там. Ми хочемо в Україну, бо там наші діти, сім'ї, але коли приїздимо туди, то відчуваємо себе чужими, нас не розуміють. І ми знову хочемо до Франції. Серце ніби розрізали навпіл. Болить і та, й та. В Україні – за Францією, у Франції – за Україною. Спокою нам не буде до кінця життя, бо ми ніби відкраяні скибки,” – ділилася своїми думками Конопельченко Наталія [21, с.2]. А Лендел Тетяна навіть своє інтерв'ю розпочинає зі слів: “Коли їздила додому у відпустку, думала, що залишусь. Ще трохи попрацюю – і до своїх. А приїхавши, відчула, що я своїм вже не потрібна. Різні ми стали. Менталітет у мене змінився. Кожного дня відраховувала години до від'їзду туди, в Італію. Чесно кажучи, я людина, котра втратила свою Батьківщину. Перебуваючи в Україні, я хочу вернутися в Італію. І навпаки – кожного дня на чужині я згадую своє село, людей, все найкраще. А реальність, на жаль, гірша...” [21, с.17].

За словами психологів, мало не кожна друга заробітчанська сім'я – кандидат на розлучення. Якщо мотиви у кожного свої, то причина одна – вищевказаний “італійський синдром”, тобто відчуття незахищеності, непотрібності та відчуженості, яке має заробітчани, коли приїжджає додому. Чоловіки ж страждають на комплекс неповноцінності, бо змушені виконувати не властиву для себе хатню роботу й доглядати дітей.

Томаш Любов колишня заробітчаника: “Мій газда казав: «Йди ти. Заробляй гроші, передавай дому (додому – О.К.) і не переживай. Все

буде добре – гроші підуть на будинок і дітей». Гроші чоловік потратив на себе. Я тільки я поїхала, у чоловіка з'явилася інша жінка” [7, с.7]. Калабішка Ірина, колишня заробітчаника: “За рік немає з чим їхати, за 2 – нема до кого” [21, с.115]. Конопельченко Олег, чоловік заробітчаники: “Правду кажучи, слухи всякі ходили про поведки наших жінок за кордоном. Хоч і не вірив, але якийсь відбиток залишали ці слухи. Знаєте, місток непорозуміння і зароз інколи проскакує, 5 років зробили своє” [21, с.8].

Аби врятувати шлюб, деякі сім'ї йдуть “на возз'єднання”. Однак це доступне не кожному. Щонайменше, заробітчанин має бути легалізованим, орендувати квартиру. Що більше членів сім'ї, то більшою має бути її площа: в Італії до шістдесяти квадратних метрів на двох. Мати постійну роботу зі щорічним заробітком на одного – чотири тисячі євро [34].

Ще один фактор сучасної трудової міграції українців Закарпаття, який, безумовно, впливає на внутрішньосімейні відносини, – розлад соціально-адаптивних функцій та втрата власної ідентичності заробітчани, які з різних обставин змушені врешті-решт повертатись на батьківщину. Ця проблема цікава тому, що надзвичайно складно для таких людей віднайти своє місце не лише у соціумі, але і у власній сім'ї по поверненні на батьківщину. Біксей Ірина, пробувши 11 років на заробітках в Італії, повернувшись додому, ніяк не могла адаптуватися до закарпатської реальності, яка суттєво змінилася, адже за такий час звичні контакти майже втрачені. Для неї це вилилося в цілий ряд соматоформних розладів, починаючи від посиленого серцебиття і закінчуючи передінфарктним станом [12, с.14].

“Радість перших днів повернення додому із заробітків швидко замінюється іншим почуттям – «чужих серед своїх», – поділилася власними переживаннями Комісар Марія, яка нещодавно повернулася із Італії. “Ми, як птахи, викинуті з рідного гнізда – каже вона, – за час наших поневірянь життя пішло далі. Діти підросли й віддалилися, батьки постаріли. Друзі й колеги влаштувалися у зміненому житті й теж відсторонилися. Ми ніби говоримо різними мовами, не розуміючи одне одного. Навіть якби тепер могла вернутися на свою бувшу роботу – діставала б у півтора рази меншу зарплату, ніж мої колеги. Тому подумаш-подумаш – і знову збираєш чемодани” [18, с.34]. Під час одного з інтерв'ю одна із моїх тутешніх заробітчаник іронічно поцікавилася: “Невже так тягне чужина?” – і сама ж відповіла – “Ні, це батьківщина випихає...” [13, с.50]. Ця ситуація є типовою і характерна для багатьох родин заробітчани не лише на Закарпатті, але і у всій Західній Україні.

Розмовляючи з трудовими мігрантами після їх повернення із заробітків, відзначаємо ряд закономірностей. Передовсім йдеться про різно-

манітність негативних психологічних симптомів, викликаних втратою соціально-адаптивних механізмів, що в свою чергу викликані перебуванням за кордоном у якості трудового мігранта та поверненням, вимушеним чи добровільним, додому – від розладів маячного характеру до важких форм депресій. Багато гастарбайтерів, як виявилось у процесі авторського опитування, вже мали якісь психологічні проблеми у власних сім'ях ще перед виїздом. Часто мотивом еміграції була не стільки потреба заробітку, як намагання вирішити у такий спосіб внутрішні і родинні конфлікти. “У нас із дружиною постійно були скандали, самі розумієте, всяко у сім'ях буває. А як трапилася можливість піти за кордон, я вирішив поїхати. Думалось, побудемо окремо, зароблю гроші, порадую дружину і в стосунках все утрясється...”, – розповів про свої мотиви заробітчана Синевич Василь [11, с.26]. А вже цілком фатальним ставало подвійне виключення із спілкування – там, тобто за кордоном, було проблематично задовольнити свої людські потреби у спілкуванні, а тут – в Закарпатті – виникало відчуження від родини, котре виявлялося передовсім у втраті справжніх контактів. У покинутих родин, які вони фінансово підтримували, вони тим не менш відчували, що переставали бути по-справжньому своїми. Так, Лях Андрій, що ось уже 12 років працює у Німеччині, каже: “Так рідко їду додому, що коли приїжджаю, то відчуваю, що я чужий для односілчан, для цімборів, жінки і дітей. Я вже так від них відвик” [12, с.12]. Усвідомлення такої двосторонньої непотрібності, руйнація ілюзій про географічно-просторове вирішення власних внутрішніх конфліктів, розлад ідентичності, часто несподівано важкі умови життя і праці унеможлилювали повноцінне пристосування до нових умов.

Особливо важко позначається заробітчанство на стані жінки. Так, нерідкими є випадки, коли повернувшись із-за кордону, жінка стикається з такими проблемами як власна соціальна дезадаптація, розлади ідентичності, розпач, депресія, безнадія, безпорадність, агресія, злість, що супроводжуються навіть негативним клінічним фоном, який включає в себе соматоформні розлади спричинені такими психічними переживаннями, як алергії, порушення серцебиття, задуха, втрата ваги, порушення сну, руховий неспокій, біль голови, маткові кровотечі, розлади травлення. Такі стани жінок-заробітчани відображаються і на психічному здоров'ї їхніх залишених в Україні дітей та чоловіків. Скільки дітей у Закарпатській області “тимчасово втрачають батьків” у зв'язку з масовою трудовою міграцією? Дані офіційної статистики за 2006 р. свідчать, що в середньому по області кожна п'ята опитана дитина має батьків-гастарбайтерів [1, с.4], насправді ж, у районах особливої поширеності та

популярності заробітчана майже всі діти мають хоча б одного з батьків на заробітках за кордоном.

Проводячи дослідження як серед самих заробітчани, так і серед їх рідних та дітей, ми дізнались, наскільки глибоко ранить дітей розлука з батьками. Діти трудових мігрантів, яких виховує або один із батьків, або хтось із родини, найчастіше це бабусі і дідусі, часто не можуть ідентифікувати себе, переживають розлади соціально-адаптивних функцій. Чоловіки ж в таких родинях страждають через приниження, неможливість власної самореалізації, відсутність зобов'язань чи перфекціонізм. А жінки, половинки яких заробляють за кордоном, нерідко відчують докори ревності, невпевненості у собі та власному чоловікові, для них звичним явищем є відчуття суму за ним. При чому, як свідчать відповіді респондентів, особливо часто таке можна було почути від дружин трудових мігрантів у віці 20-35 років. “Хочу, щоб був вдома!” (інтерв'юєр Сільваші О., 34 роки) [20, с.72]. “Коли чоловік в Угорщині, постійно телефоную йому, скучаю, хочу знати все, що він робить” (інтерв'юєр Продан В., 27 років) [20, с.44]. Що ж стосується жінок старших, то вони у своїх інтерв'ю частіше роблять наголос на тому, що без чоловіка важко поратися по господарству, а на запитання про ревності або сум відповідають, що їм вже не до цього. Наприклад, Кривко Людмила (43 роки) розповіла: “Роблю вдома всю роботу, як свою, так і його (чоловіка – О.К.). Допомогти нікому, але зате гроші є. Коли приходить додому, то десь тиждень-два живемо мирно, потім він починає нервозитись, все йому не любить, то чому я маю його ревнувати?! У такі вже роки не до таких дурниць. Думаю вже про друге – діти, газдівство...” [3, с.5]. Тобто заробітчанський побут та й прожиті роки просто-напросто з'їли всі ці “дурниці”.

Споглядаючи за життям трудових мігрантів, проводячи серед них та їхніх близьких різноманітні опитування та анкетування, ми звернули увагу: якщо чоловіки до своїх родин поверталися (й повертаються) в абсолютній більшості, то жінки – далеко не завжди. Та це й не дивно, адже саме вони – головні жертви вищевказаного “італійського синдрому”. Через розрив родинних зв'язків, відірваність від Батьківщини, а разом з тим і фінансову впевненість та переоцінку колишніх цінностей в них виникає психологічна залежність від чужої країни.

Не витримують діти, не чекають чоловіки... Скільки так буває: поки дружина працює на якусь синьйору чи синьйора, благовірні подають заяви у міліцію, мовляв, зникла безвісти, розлучаються, узаконюють за собою житло й створюють нові сім'ї. При цьому користуючись “щомісячними внесками”, які жінка, нічого не підозрюючи, шле своїй другій половинці. Ще частіше

стається навпаки: поїхавши за кордон, українки кидають своїх благовірних, дітей і влаштовують особисте життя в іншій країні [33]. Правда, і від чоловіків-мігрантів таке теж можна очікувати, хоча і рідше. Подібне пережила за час свого порівняно недовгого заміжжя (7 років) із чоловіком-заробітчанином і Бугаш Оксана. “Змінився повністю чоловік. Після нашого весілля я завагітніла, а він поїхав заробляти гроші. Перший рік я нічого не помічала. Та через рік я чекала вже на другу дитину і помітила, що він став холоднішим до мене, агресивнішим. Потім я дізналася, що там, у Росії, у нього є друга жінка. Зараз я маю троє його дітей на руках, а він вигнав мене з хати. Я живу у мами, а він у Росії зі своєю коханкою чи то з дружиною...”, – розповіла жінка [11, с.34].

Тривалий час перебуваючи за кордоном, часто в нелегальному становищі, заробітчани ризикують втратити все, що залишили вдома: майно, житло, сім’ю. Тривала відсутність поза домом, неможливість офіційно підтвердити своє перебування саме на заробітках створює передумови для того, що заробітчани в цілком законний спосіб можуть оголосити пропалими безвісти чи навіть померлими. Як не дивно, але проблеми у нелегальних трудових мігрантів найчастіше виникають не через підступи спритних аферистів, через родинні непорозуміння, суперечки та образи [35]. “Я приїхала додому, але не змогла відкрити дверей, замки були поміняні, – розповідала заробітчанинка. – Згодом виявилось, що я більше не прописана в цьому домі. Більше того, мій чоловік зі мною розлучився. Все це відбулося ще два роки тому. В березні 2008 р. заочним рішенням районного суду мене позбавлено права на проживання, а в травні того ж року також за моєї відсутності суд задовольнив позов мого чоловіка про розлучення.” (інтерв’юер Приймак О.) [10, с.89].

Заробітчанинство – це не лише дефіцит спілкування з рідними, а й величезна відстань між близькими людьми, зруйновані сім’ї та бездоглядні діти. Воно породжує пияцтво, неробство, розпусту. Тобто зароблені важкою працею гроші інвестуються не лише в добрі справи, а й у лихі. Одна жінка під час розмови згадує, як одного разу зателефонувала сину в Україну і каже: “Вибач, я місяць без роботи, тож невідомо, коли вишлю гроші...” “То що, мені на роботу влаштуватися?” – відповідав обурений син [10, с.123]. Родичі заробітчани в Україні радіють їхньому приїзду, подарункам, а надто грошам, привезеним із Росії чи Італії, але вже через місяць-другий жінки (чоловіки), невістки, зяті, діти й онуки випихають своїх чоловіків (жінок), бабусь (дідусів) і матерів (батьків) на заробітки, бо виявляється, їм не так вже й треба спілкування із цією людиною. Доводиться з прикрістю в серці повертатися на чужину.

Для обох з подружжя так чи інакше це велика травма – не бачитися 3-4 роки. Це вже не сім’я. Люди стають чужими одне одному. То ж про які внутрішньосімейні відносини у повному розумінні цього слова може йтися. Є лише виконання певних обов’язків (батьківського – утримання дітей, намагання забезпечити їм краще майбутнє; подружнього – прагнення якомога більше заробити, щоб могли нормально утримувати родину тощо). Справді тяжко працюємо, шукаємо себе, переживаємо, критикуємо, а життя йде далі. Через постійні заробітки саме подружжя спілкується мало, діти часто ростуть без батьків. Недарма кажуть, на чужині притуплюються материнські почуття, як і вдома – синівські. Відстань стирає радість за одруження дітей і сум за хворими чи померлими родичами.

Як правило, приїжджаючи на кілька тижнів із-за кордону, годі уявити всю повноту сімейних проблем. Про це неодноразово доводилося чути від самих же заробітчани. Одна знайома, заставши вдома чоловіка-гуляку й сина, котрий встиг заробити “умовну” судимість, бідкалася: “Мені б повернути здоров’я й мою сім’ю на час мого від’їзду – більше нічого не просила б у Бога!” [17, с.23]. Ті ж, хто залишився працювати за кордоном, вклали гроші у нерухомість, збудували нові чи відремонтували старі будинки, дали своїм дітям вищу освіту. Священик сільської церкви у Великому Раківці Іршавського району Крайньої І.Ю. категорично проти того, щоб селяни їхали на заробітки і залишали родини, але він визнає, що за останнє десятиліття рівень життя в селі став набагато вищим: “Люди стали краще жити, помітно, які хати будують, як живуть, що купують. До того ж, у селі багато крамниць” [4, с.96].

“Що людина хоче вирішити, їдучи на заробітки, часто залишаючи дітей, дружину, чоловіка, церкву, країну?” Хоча заробити грошей, іншими словами, вирішити свої фінансові проблеми. А тепер проаналізуємо, скільки проблем народжується в результаті вирішення лише однієї, і зробимо **висновки**:

1. Сьогодні, поряд зі зростанням частки неповних сімей, внаслідок розлучення чи, рідше, смерті одного з подружжя, інтенсивно збільшується кількість т.зв. функціонально неповних сімей – тих, у яких хтось із подружжя чи обоє емігрують за кордон на заробітки. Як наслідок, з’явився заробітчанинський варіант сім’ї, коли одна її половина живе за кордоном, а інша вдома;

2. Просторова відмежованість подружніх партнерів деструктивно впливає на збереження і підтримання достатньо інтенсивного, позитивно забарвленого емоційного зв’язку між членами сім’ї, зокрема дітей із батьком-матір’ю-емігрантом (-кою), а відтак зумовлює зниження рівня психологічного благополуччя і зростання

рівня тривожності у дітей, які виховуються у функціонально неповних сім'ях;

3. Життя без повноцінної сім'ї – це існування. Помилка гастарбайтерів в тому, що вони занадто довго працюють на італіяно, на еспаньоло, на пшека, звикають до їхнього життя і починають зневажати нас, нашу землю і нашу Батьківщину. Чужина черствить наші душі;

4. Чимало негативних соціально-психологічних явищ, які породило масове заробітчанство, породили соціальне сирітство, вже згадуваний «італійський синдром», соціально і професійно дезадаптованих людей, значні негативні зміни у внутрішньосімейних відносинах тощо;

5. Закарпатський заробітчанин дедалі частіше стає своєрідним етнічним маргіналом, проявляє психологічну нестійкість, прагне одночасно жити у двох світах, але по-справжньому не живе в жодному з них. Його духовний світ конгломеративний: від одних цінностей він відцурався, а інші не увібрив. Звідси переживання ущербності, комплексу неповноцінності, що веде до агресивності, немотивованої жорстокості. Втрата коренів, моральних та культурних опор робить заробітчанина-маргінала особою з втраченою ідентичністю. Втративши своє «я», він готовий злитися з чужим «я», яке видається йому авторитетним. Він сподівається хоча б у такий спосіб зафіксувати свої суспільні координати, ухопитись за щось ніби певне, чітке, зрозуміле.

1. Аналітична записка про обсяги трудової міграції населення Закарпатської області // Поточний архів Міністерства праці та соціальної політики Закарпатського обласного центру зайнятості населення. Діловодство Державного центру зайнятості Закарпатської області від 01.09.2006 р. - На 4 с.
2. Щоденник польових досліджень автора, проведених в селах Закарпатської області (2007-2010 рр.). – Зошит № 7 (загальні дані). – 81 с.
3. Щоденник польових досліджень автора, проведених у с. Великий Раковець Іршавського району (серпень 2008 р.). – Зошит № 6 (інтерв'ю дружин трудових мігрантів). – 85 с.
4. Щоденник польових досліджень автора, проведених у с. Великий Раковець Іршавського району (липень – серпень 2007 р.). – Зошит № 1 (інтерв'ю). – 98 с.
5. Щоденник польових досліджень Британюк Марії, проведених під час етнографічної практики в смт Великий Бичків Рахівського району (літо 2010 р.) // Архів кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2010 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю). – 151 с.
6. Щоденник польових досліджень Буркало Н.С., проведених під час етнографічної практики у с. Колочава Міжгірського району (літо 2010 р.) // Архів кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2010 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю). – 63 с.
7. Щоденник польових досліджень Голубчак Аліни, проведених під час етнографічної практики у с. Дубриничі Перечинського району (літо 2010 р.) // Архів кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2010 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю). – 117 с.
8. Щоденник польових досліджень Гончаренко Яни, проведених під час етнографічної практики у с. Нижня Ремета Берегівського району (літо 2009 р.) // Архів кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2009 р. – Зошит № 1, частина 3 (інтерв'ю дружин трудових мігрантів). – 187 с.
9. Щоденник польових досліджень Горбач Людмили, проведених під час етнографічної практики в селах Богдан та Видричка Рахівського району (літо 2010 р.) // Архів кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2010 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю). – 191 с.
10. Щоденник польових досліджень Горбач Людмили, проведених під час етнографічної практики в селах Богдан та Видричка Рахівського району (літо 2010 р.) // Архів кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2010 р. – Зошит № 3 (інтерв'ю дружин трудових мігрантів). – 145 с.
11. Щоденник польових досліджень Грицько Марини, проведених під час етнографічної практики у с. Кошелево Хустського району (літо 2010 р.) // Архів кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2010 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю). – 95 с.
12. Щоденник польових досліджень Керечанин Івонни, проведених під час етнографічної практики у с. Імстичево Іршавського району (літо 2010 р.) // Архів кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2010 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю). – 69 с.
13. Щоденник польових досліджень Костак Ангеліни, проведених під час етнографічної практики у с. Вільхівка Іршавського району (літо 2010 р.) // Архів кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2010 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю). – 129 с.
14. Щоденник польових досліджень Курин Марини, проведених під час етнографічної практики в с. Лопушне Міжгірського району (літо 2009 р.) // Архів кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2010 р. – Зошит № 1, частина 3 (інтерв'ю дружин трудових мігрантів). – 181 с.

15. Щоденник польових досліджень Печкан Оксани, проведених під час етнографічної практики в с. Синевир Міжгірського району (літо 2010 р.) // Архів кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2010 р. – Зошит № 1, частина 3 (інтерв'ю з дружин трудових мігрантів). – 161 с.
16. Щоденник польових досліджень Пінковської А.Я., проведених під час етнографічної практики в с. Завидово Мукачівського району (літо 2010 р.) // Архів кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2010 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю). – 137 с.
17. Щоденник польових досліджень Понзель Андріани, проведених під час етнографічної практики в с. Лази Воловецького району (літо 2009 р.) // Архів кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2010 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю). – 73 с.
18. Щоденник польових досліджень Попович Кароліни, проведених під час етнографічної практики в с. Криве Тячівського району (літо 2010 р.) // Архів кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2010 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю). – 107 с.
19. Щоденник польових досліджень Прокоп Ганни, проведених під час етнографічної практики у с. Лисичево Іршавського району (літо 2009 р.) // Архів кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2009 р. – Зошит № 2 (інтерв'ю дружин трудових мігрантів). – 55 с.
20. Щоденник польових досліджень, проведених під час етнографічної практики в с. Сасово Виноградівського району (літо 2010 р.) // Архів кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2010 р. – Зошит № 1, частина 3 (інтерв'ю дружин трудових мігрантів). – С. 72.
21. Щоденник польових досліджень, проведених під час етнографічної практики у с. Голубине Свалявського району (літо 2010 р.) // Архів кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2010 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю). – 183 с.
22. Андреева Т.В. Семейная психология. – СПб., 2004. – 246 с.
23. Белозуб Г.И. Брак от рассвета до заката. – СПб., 2002. – 198 с.
24. Варга А.Я. Структура и типы родительских отношений. – М.: ВЛАДОС, 2007. – 358 с.
25. Веретенко Т.Г., Заверико Н.В. Дистантна сім'я: поняття, особливості, типологія: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [“Соціально-психологічні проблеми виховання в дистантних сім'ях і методично-теоретичні засади підготовки спеціалістів до роботи з ними”], (Чернівці 30-31 жовтня 2008 р.) / М-во освіти і науки України, Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича; редкол.: І.М. Зварич [та ін.]. – Чернівці: Технодрук, 2008. – С. 18-22.
26. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах: Тематична Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2004 року. – К.: Державний інститут сім'ї і молоді, 2004. – 42 с.
27. Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашнее воспитание. – М.: ЭКСМО, 2006. – 215 с.
28. Пономарьов А. Українська етнографія: Курс лекцій. – К.: Либідь, 1994. – 312 с.
29. Гарновська О.С. Девіантна поведінка підлітків і превентивна робота: У 2-х ч. – Чернівці: Рута, 2003. – Ч.1. – 268 с.
30. Тиводар М.П. Етнографія Закарпаття: Історико-етнографічний нарис. – Ужгород: Гражда, 2011. – 416 с.
31. Дудка А. Сучасна українська сім'я. 15 травня – Міжнародний день сім'ї // www.novaera.te.ua.
32. Костик О. Сім'я: якою вона є і якою повинна бути? // “Голос Живої Вервиці” / <http://livingrosary.org.ua/>. – № 19. – 06.10.2010.
33. Кравчук Н. Чи знаходять на чужині щастя наші земляки // Вісник / <http://www.poglyad.te.ua/>. – 2011. – 2 лютого.
34. Лопатнюк І., Макаренко І. Заробітчанство латає побут, руйнує сім'ї, інвестує економіку // Народна думка / <http://narodna-dumka.horodok.lviv.ua/?p=571>. – 2010. – №02(1701). – 15 січня.
35. Скаврон Б. Заробітчанська трагедія. Повернувшись із заробітків додому, жінка виявила, що втратила все: сім'ю, житло, роботу... // ГК Галицький кореспондент / <http://www.gk-press.if.ua/>. – 2011. – № 7 (286). – 17 лютого.
36. Терещук Г. Повернення на батьківщину для заробітчан – гірке розчарування // <http://www.radiosvoboda.org/>. – 24.09.2010.

РЕЗЮМЕ

ВНУТРИСЕМЕЙНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ НА ЗАКАРПАТЬЕ (НАЧАЛО XXI ВЕКА)

Кичак О.Ю. (Ужгород)

В статье рассмотрены характер и содержание категории “семья” как составной социализации человека, определена демографическая и социально-экономическая сущность понятия “дистантная семья”, выявлены основные изменения во внутрисемейных отношениях трудовых мигрантов и проанализированы негативные влияния длительного отсутствия одного из супругов на семьи гастарбайтеров. Основное

внимание обращено на такие негативные последствия трудовой миграции закарпатцев, как появление, во-первых, мигрантского варианта семьи (когда одна ее половина живет за границей, а другая дома), во-вторых, т.н. “итальянского синдрома” у гастарбайтеров. Также охарактеризовано влияние жизни за границей на мировоззрение закарпатских гастарбайтеров и на примерах показано, что современные внутрисемейные отношения находятся в кризисном состоянии, и одним из факторов этого является значительное увеличение количества дистантных семей, в которых не существует гармонии общения как между супругами, так и между родителями и детьми.

Ключевые слова: трудовая миграция, “дистантная семья”, внутрисемейные отношения.

SUMMARY

INTRA –FAMILY RELATIONS UNTER THE CONDITIONS OF MIGRANT WORKER PHENOMENON AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

O. Kychak (Uzhhorod)

The article examines the nature and notion of the word “family” as a unit of socialization of a person; the demographic and social-economic essence of the notion “distance family” is defined, key changes in the intra-family of the migrant workers are revealed, and a negative impact of a prolong absence of one of the spouse on the family of migrant workers has been analyzed. The main attention is paid to such negative consequences of Zakarpattia trade migration, as, firstly, the emergency of a migrant-worker-type family (when one half lives abroad and the other is at home); secondly, the so-called “Italian syndrome” among workers. Impact of lifestyle abroad on Zakarpattia migrant workers’ world outlook is characterized; the given examples demonstrate that modern intra-family relations are in crisis, and one of the factors to this is a significant increase of distant families, which don’t have a harmony in communication between the spouses, parents and children as well.

Key words: migrant worker phenomenon, “distance family”, intra-family relations.